

İKİ DİLLİLİK VE RUSÇADAN TATAR TÜRKÇESİNE GEÇEN KAVRAM TERCÜMELERİ

Ercan ALKAYA*

ÖZET

Dil ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan durumlardan biri de diller arasındaki kavram tercümeleridir. Bu çalışmada iki dilli bir Türk boyu olan Kazan Tatar Türklerinin Rusçadan aldığı kavram tercümeleri üzerinde durulmuştur. Özellikle, günlük konuşmada kullanılan kalıp ifadeler ele alınmış ve çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu bağlamda Rusçanın Tatar Türkçesini nasıl etkilediği irdelenmiş, kavram tercümelerinin meydana geliş süreci ve sebepleri konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Tatar Türkçesi, Rusça, iki dillilik

BILINGUALISM AND CONCEPT TRANSLATIONS FROM RUSSIAN LANGUAGE INTO TATAR TURKISH

ABSTRACT

Translation of concepts is one of the aspects occurring as a result of relationships among languages. In this study, concept translations borrowed from Russian language by Kazan Tatar Turks who are bilingual Turkic clan were investigated. The words used in colloquial language were especially searched and classified under several titles. In this context, it was stressed how Russian language affected Tatar Turkish and the process of concept translations were searched.

Key Words: Turkish, Tatar Turkish, Russian language, bilingualism

İnsanların bir arada yaşama zorunluluğu, dil ilişkilerinin temelini oluşturur. Farklı dillere sahip olan insanlar, bir arada yaşamak zorunda kalınca veya çeşitli sebeplerle münasebette bulununca karşılıklı olarak dilleri birbirinden etkilenir. Geçmişteki savaşlar, göçler, kültürel etkileşimler, aynı medeniyete dahil olma gibi sebeplerle birlikte günümüzdeki teknolojik gelişmelere bağlı olarak iletişim araçlarının yaygınlaşması dil ilişkilerini hızlandırmıştır.

Başka dillerden etkilenmeyen, tamamen saf halde bulunan bir dilin varlığı düşünülemez. Her dilin bünyesinde, mutlaka başka dillerden alınmış unsurlar görülür. Her milletin dili; ekonomik, kültürel, siyasi, askeri münasebetler ve teknolojik etkilerle yeni düşünceler, kavramlar ve kazanımlar kabul eder. Malum olduğu üzere bu bağlamda Avrupa dilleri Latince'den, Türkçe de Arapça ve Farsçadan önemli ölçüde etkilenmiştir.

---

* (Yrd. Doç. Dr.), Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü ELAZIĞ,
ealkaya@firat.edu.tr

İki dillilik (bilingualism), insanın çeşitli sebeplerle ve değişik şartlar altında birden fazla dili edinmesi, kullanması veya ikinci bir dili ana diline yakın düzeyde öğrenmesi olarak tanımlanmaktadır. ¹ Türkçe Sözlük'te de iki dillilik "1. İki ayrı dile sahip olma veya iki ayrı dili okuyup yazma gücünde ve becerisinde olma. 2. İki dilin bir arada konuşulduğu bölge veya ülke" ² şeklinde açıklanmaktadır.

Bir insanın iki dilli olarak yetişmesi, özellikle başka milletlerden, ana dilleri farklı ana babaların çocuklarında görülmekte; ayrıca, yabancı ülkelerde çok uzun süre o ülke halkıyla sıkı ilişkiler içinde yaşayanlarda, iyi bir yabancı dil öğrenimi görek bunu uygulama imkânı bulanlarda, herhangi bir yerdeki azınlıkların dilinde, resmi dili aynı olan ülkelerde, kısacası, birden fazla dilin öğrenilip kullanılması durumunda ortaya çıkmaktadır. ³

Dilbilimci ve ruhbilimciler, iki dillilikte her zaman için dillerden birinin ana dili olduğunu, bunun, çocuğun bilinçaltına indiğini belirtmektedirler. ⁴

Türk dünyasının tamamı göz önüne alındığında, bugün dünya Türklüğü içinde Türkiye Türklerinin dışında, diğer Türk boylarının tamamının iki dilli olduğu görülmektedir. Dünya üzerindeki Türkler, kendi ana dillerinin yanı sıra, yaşadıkları yerlere bağlı olarak, Rusça, Arapça, Farsça, Çince, Bulgarca, Yunanca, Sırpça, Almanca, Fransızca, İngilizce gibi bir dili, ikinci dil olarak kullanmaktadırlar. Bu durum da bu bölgelerdeki Türkçeyi daha çok yabancı dillerin tesirine maruz bırakmakta, hatta Türkçenin zamanla ikinci plana atılmasına yol açmaktadır.

Bugün merkez olarak Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde ve İdil-Ural Bölgesinde yaşayan Tatar Türkleri de iki dilli bir Türk boyu durumundadır. Ortak İslam medeniyeti içinde yer almasından dolayı bünyesinde pek çok Arapça ve Farsça unsur bulunduran Tatar Türkçesinin en çok etkilendiği dil ise Rusçadır. 1552 yılında Rusya'nın hakimiyeti altına giren Tatar Türklüğü, beş yüz yıla yaklaşan bir zaman diliminde Rusçadan önemli ölçüde etkilenmiştir. Dolayısıyla bugün Rusya Federasyonu'nda yaşayan her Tatar Türk'ü aynı zamanda iki dillidir.

Tataristan'daki iki dillilik, daha çok Rusça lehine işlemekte ve Tatar Türkçesini saf dışı bırakmaktadır. İki dilli kişi aslında ana dilini daha iyi bilen ve diğer dille düşüncelerini ifade ederken zorlanan ve bu sebeple bazı kavramları kendi dilinden tercüme eden kişidir. Fakat Tatar Türklerinde bu durum tersine işlemektedir. İki dilli (Tatar Türkçesi-Rusça) olan Tatar Türk'ü, Tatar Türkçesiyle konuşup

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 3. C., TDK Yay., Ankara 1998, s. 26.

² *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005, s. 947.

³ Doğan Aksan, *age.*, s. 26.

⁴ Doğan Aksan, *age.*, s. 26.

yazarken çoğunlukla söyleyeceklerini Rusça düşünüp aktarmaktadır. Bu durum, Rusçanın bütün Rusya coğrafyasının ortak anlaşma dili olmasından ve daha çok kullanım alanı bulmasından kaynaklanmaktadır. Rusçanın faydalı dil olarak görülmesi, Tatar Türkçesinin eve hapsedilmesi ve yine dilde ortaya çıkan her yeni kavramın önce Rusça olarak ifade edilmesi bu duruma yol açmaktadır.

Özellikle şehirlerde Rusçanın güçlü etkisinden dolayı, ortak mekânlarda Tatar Türkçesinin pek kullanılmadığını, kullanılan Tatar Türkçesinin de Rusçanın etkisinde olduğunu söyleyebiliriz. “Alsu belen kayçan gvarit ittèn? (Rus. gvarit: konuşmak)” Yarar min ana zvanit itermin (Rus. zvanit: telefon açmak)”, “Ul minëm drug (Rus. drug: arkadaş, dost)”, “Sin biznin oçën sami glavni kışë (Rus. sami glavni: en önemli)” gibi cümlelere rastlamak mümkündür. Şehirlerde genç nesil içinde Tatar Türkçesini doğru konuşabilen insanlara kolay kolay rastlanmamaktadır. Biriyle Tatar Türkçesi konuşmaya çalıştığınızda ya size çok bozuk bir Tatar Türkçesiyle cevap vermekte ya da Tatar Türkçesini az bildiğinden/bilmediğinden Rusça iletişim kurmaktadır. Kısacası Tataristan’da iki dillilik (Tatar Türkçesi-Rusça), tek dilliliğe doğru (Rusça) gitmektedir.

Diller arası ilişkide alıntının yönü, genellikle, üst kültürden alt kültüre, yönetenden yönetilene, merkezden taşraya, üretenden tüketene doğrudur. Bu esaslar içinde alıntıları kaynakları bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür.

Ödünç Kelimeler: Daha çok aynı dil ailesi ya da aynı dilin çeşitli katmanları arasındaki iç alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler ses, şekil ve anlam yönünden hiçbir değişikliğe uğramazlar. Dillerin beslendiği bu kaynaklar "dillerin hayat damarları" olarak değerlendirilir.

Melez Kelimeler: Bunlara dış alıntılar denir. Alıntıların en yaygın biçimidir. Daha çok ses yapısı ve anlam örgüsü farklı olan diller arasında görülür. Bu tür alıntılarda, alınan kelimelerin ses ve anlam yapılarında değişiklikler olur; genellikle alıcı dil onu kendi yapısına uydurur: narduban > merdiven, skala > iskele, tabar > tovar gibi.

Anlam Aktarması: Bu tür alıntılarda, kelimenin ses ve kuruluş yapısı alıcı dilden, anlamı ise verici dilin anlam örgüsünden kopyalanır: eisberg > buz dağı, edition critique > tenkitli basım, wireless > telsiz gibi.⁵

Bir dilde bulunan yabancı unsurlar ses ve kelime düzeyinde kaldığı zaman çok büyük tehlike arz etmez. Zamanla bu yabancı unsurlar dilden atılabilir. Fakat başka dillerden alınan gramer

⁵ Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, Akçağ Yay., Ankara 2002, s. 103-106.

unsurları ve anlam aktarmaları/kavram tercümelere zamanla alıcı dilin mantığını, işleyişini, özgün kimliğini bozar ve bu unsurların dilde çok yerleşmesi halinde sonunda alıcı dil ortadan kalkabilir. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan “çay almak”, “duş almak”, “durak yapmak”⁶ gibi ifadeler, yapı Türkçe gibi görünse de, Batı dillerinden Türkçeye geçen kavram tercümelereidir.

Dil ilişkilerine bağlı olarak yukarıda başlıkları verilen hususlarda bir dil diğereinden ses, sözcük, ek ve anlamlar alabilir. Ancak biz burada daha çok günümüz Tatar Türkçesinde günlük dilde kullanılan kalıp ifadeler, ilişki sözleri ve soru kalıplarının kullanımında görülen “anlam” ya da “kavram” aktarmaları/tercümelere adı verilen alıntılar üzerinde durmak itiyoruz. Ele aldığımız örneklerde yapı Türkçe gibi görünse de mantık ve işleyiş Rusçadır.

Alıcı diller kendi kavram dünyalarında olmayan unsurları, başka toplumların hayatında ve dilinde var olan bazı kavramları, dil yoluyla aktarırlar. Bu aktarmada kavram kaynak dilden söz/ses karşılığı ise alıcı dilden olur. Dil göstergelerinin iki yanı vardır. Bunlardan biri gösteren diğere ise gösterilendir. Gösteren daha çok ses ya da yazı ile temsil edilir. Gösterilen ise gösterenin karşıladiğı, temsil ettiğı şeydir. Kavram tercümelereinde gösterilen kaynak dilden alınır, gösteren ise alıcı dilin unsurlarıyla karşılanır. Bu tür aktarımlardaki yabancılik dışarıdan fark edilemediğı için, adeta bedeni alıcı dilden, ruhu başka dilden karma bir yapı ortaya çıkar.⁷

Doğan Aksan’ın dil ilişkileri içinde “tam çevirme sözcükler” diye adlandırdığı anlam aktarmaları/kavram tercümelere, yabancı bir dildeki kelimelerin her üyesinin, aslına uygun olarak alıcı dildeki karşılıklarıyla çevrilmesi sonucunda ortaya çıkar. Meselâ, Türkçedeki “yüz suyu dökmek” deymi Farsçadaki “ab-ı ruy rihten” deyiminin birebir aktarılmasından doğmuştur. Yine “ölü mevsim” Fransızca “morte saison”dan; kapak kızı (cover girl), kurbağa adam (frogman), yuvarlak masa toplantısı (round table meeting) gibi ifadeler ise İngilizceden Türkçeye birebir aktarılan kavram tercümelereidir.⁸

Belli bir dönem yönetimi, merkezi ve üst kültürü temsil eden Rusça, sosyo-psikolojik ve siyasal nedenlerle Tatar Türkçesine çok sayıda söz ve önemli ölçüde kavram tercümelere vermiştir. Dolayısıyla Tatar Türkçesi Rusçadan önemli ölçüde kavram tercümelere yapmıştır. Bugün Tatar Türkçesinde kullanımı görülen “tormuş utı (hayat ateşi)” Rusça “ogon jizni”den; “yalkınlı mexebbet (ateşli aşk), “plamennaya lyubov”dan; “azatlık koyaşı (özgürlük güneşi)”, “solntse

⁶ Ahmet Buran, “Yabancı Diller Karşısında Türkçe”, *Türk Yurdu*, Şubat-Mart 2001, C. 21, S. 162-163, s. 81-82.

⁷ Ahmet Buran, “Dil İlişkileri ve Kavram Tercümelere Üzerine Bir Değerlendirme”, XII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şölenu (Bakü-AZERBAYCAN, 10-17 Mayıs 2006)’ne sunulan bildiri, s. 4-5.

⁸ Doğan Aksan, *age.*, s. 34.

svobodı”dan; “duslık kuyaşı (dostluk güneşi), “solntse drujbı”dan birebir kavram tercümesidir. ⁹

Tatar Türkçesindeki günlük konuşma dilindeki ifadelerde, ilişki sözlerinde ve soru kalıplarında Rusçanın etkisi sezilmektedir. Rusçanın, tarihi işlevi itibarıyla uzun süre çok büyük bir coğrafyada (yeryüzünün altıda biri) etkin bir şekilde kullanılması, dilin toplum hayatındaki kullanımında önemli bir yeri tutan kalıp ifadelerin, ilişki sözlerinin ve soru ifadelerinin Rusçanın tesirine maruz kalmasına sebep olmuştur. Meselâ, Türkiye Türkçesinde “Yeni yılınız kutlu olsun!” ifadesi Tatar Türkçesinde “Yaña yıl bėlen (RTR, 162)” şeklinde söylenmektedir. Bu ifade Tatar Türkçesine Rusça “S novim godom!”dan aynen geçen bir kavram tercümesidir. “S novim godom!” birebir Türkçeye “İle yeni yılınız” olarak çevrilir. Görüldüğü gibi bu kalıp ifade mantık Rusça, kelimeler ve söz dizimi ise Türkçedir: Yaña yıl bėlen (Yeni yıl ile) .

Safiyullina, Tatar Türkçesinin söz dizimi ve cümle kuruluşu bakımından Rusçadan önemli ölçüde etkilendiğini belirterek, Rusçanın etkisinin özellikle resmi yazışmalarda ve günlük konuşma dilinde ortaya çıktığını söyler. ¹⁰ Günlük konuşmalarda geçen ve Rusçadan kavram tercümesi olarak Tatar Türkçesine giren “Tugan kőnėn bėlen! (Rus. S dnem rojdeniya!)”, “Sėznėn selametlėgėgėz őçėn! (Rus. Za vaše zdorovye)”, “İrtegege kader! (Rus. Do zavtra!)” gibi kalıp ifadeler özellikle 1920-1940’lı yıllar arasında Tatar Türkçesine yerleşmeye başlamış ve sonraki yıllarda da artarak devam etmiştir. ¹¹

Günlük konuşma dilindeki kalıplarda Rusçanın tesiri yalnızca Tatar Türkçesiyle sınırlı kalmamış, Sovyetler Birliği içerisinde yaşayan diğer Türk lehçelerini de etkilemiştir. Mesela Kırız Türkçesinde kullanılan: “Tuulgan kününüz menen”, “mayramınız menen (kuttuuktaym)”, “canı cılınız menen” biçimindeki ifadeler tamamen Rusçadaki: “Ya pazdravlyayu s prazdnkom”, “s dinyom rojdeniya”, “s novim godom” ifadelerinin birebir tercümesidir. ¹² Verici dildeki birleşimlerin anlam aktarması yoluyla alıcı dile aktarılmasına örnek Hollanda’da yaşayan Türklerin Hollandacadan yaptıkları anlam tercümeleri için de verilebilir. Meselâ, *suç vermek* “suçlamak, suç yüklemek” (Holl. De schuld geven), *plak döndürmek*

⁹ Ruzel Yusupov, *İkėtėllėk Hem Söylem Kulturası*, Kazan 2003, s. 37.

¹⁰ F. S. Safiyullina, “*Tatar Tėllėn Sıntaksik Tőzėlėşėne Başka Tėllėnėn Te’sirė*”, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara 1999, s. 982.

¹¹ F. S. Safiyullina, *agm.*, s. 981.

¹² Ahmet Buran, “*Dil İlişkileri ve Kavram Tercümeleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, XII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat şöleni (Bakő-AZERBAYCAN, 10-17 Mayıs 2006)’ne sunulan bildiri, s. 6.

“plak çalmak” (Holl. Een plaatje draaien), *gitar oynamak* “gitar çalmak” (Holl. Gitaar spelen) ¹³ gibi.

Kalıp ifadelerdeki kavram tercümelerini Türkiye Türkçesinde de görebiliriz. Özellikle yabancı dizi ve filmlerdeki ifadelerin Türkçeye çevrilmesinde, çeviri işini yapanların Türkçeye yeterince hakim olamaması ve çevirileri aceleye getirmeleri sebebiyle “umarım! (I hope)”, “lütfen Allahım! (please my God!)”, “üzgünüm (I am sorry)”, “olamaz!(impossible)”, “harika! (wonderful), “Sen onun için çok özelsin (You are very special for him/her)” ¹⁴ gibi anlam aktarmaları bugün Türkçenin yapısını, mantığını zorlayan ancak kullanım sıklığından dolayı çok da fazla yadırganmayan ifadelerdir.

Aşağıda vereceğimiz ve günlük hayatın bir parçası olan, ikili ilişkilerde sıkça kullanılan kutlama, teşekkür, hal hatır sorma, iyi dilek ve temenni vb. durumları bildiren ifadelerde Tatar Türkçesinin Rusçanın etkisinde kaldığını, yapının Türkçe olmasına rağmen, mantığın Rusça olduğunu görmek mümkündür. Aldığımız örnekler, kısaltmalarını verdiğimiz Rusça-Tatarca konuşma kılavuzlarından ve “<http://www.suzlek.ru/pls/suzlek/phrase.show>” adresindeki “Süyleşmelék” başlığını taşıyan günlük konuşma örneklerinden (kısaltması Süz.) alınmıştır.

1. Kutlama bildiren ifadeler

Bu tür ifadeler genellikle Rusça kavramın/ifadenin birebir Tatar Türkçesine aktarılmasıyla gerçekleşir. Rusçadaki s (ile) edatı Tatar Türkçesindeki “belen” ile karşılanır, ifade birebir tercüme edilerek ortaya aşağıdaki gibi Türkçenin anlam örgüsüne ters yapılar çıkar

Rus. *S dnem rojdeniya*, Tat. T. *Tuğan könegéz belen* (RTR1, 37) (Doğum gününüz ile./Doğum gününüz kutlu olsun).

Rus. *S prazdnikom*, Tat. T. *Beyrem belen* (RTR, 162) (Bayramınız ile/Bayramınız kutlu olsun).

Rus. *S novım godom*, Tat. T. *Yaña yıl belen* (RTR, 162) (Yeni yıl ile/Yeni yılınız kutlu olsun).

Rus. *S Pervomayem*, Tat. T. *Bérénçé May belen* (RTR, 274) (Bir mayıs ile/Bir mayısınız kutlu olsun).

Rus. *S dnem Pobedi*, Tat. T. *Cinü köne belen* (RTR, 274) (Zafer günü ile/Zafer gününüz kutlu olsun).

Rus. *Pozdravlyayu s dnem rojdeniya*, Tat. T. *Tuğan köneñ belen kotlim* (RTR, 162) (Doğum günün ile kutluyorum/Doğum günün kutlu olsun).

¹³ Hendrik Boeschoten, “Hollanda Türkçesinde Ödünç Sözcükler”, *Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri*, 20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa (Yay. Haz. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Gazimağusa 2001, s. 1-2.

¹⁴ Doğan Aksan, *Türkiye Türkçesinin Dünyü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yay., Ankara 2005, s. 153.

Rus. *S prazdnikom vas! Pozdravlyayu!*, Tat. T. *Beyrem bélen sézné! Qotlim!* (Süz.) (Bayram ile sizi! Kutluyorum!/Bayramınızı kutlarım!).

Rus. *Pozdravlyayu s novim godom*, Tat. T. *Yaña yıl beyremé bélen kotlim* (Süz.) (Yeni yıl bayramı ile kutluyorum/Yeni yılınızı kutluyorum).

2. İzin isteme

İzin istemeyle ilgili kalıplar da Rusçanın tesirindedir. Bu tür kalıpların çoğu Rusça “mojno” (mümkün) kelimesinin Tatar Türkçesine çevirisiyle oluşturulur. Türkçede izin isteme fiile getirilen yeterlik ekiyle oluşturulurken, Rusça “mojno” kelimesi bu tür ifadelerin merkezinde durmaktadır.

Rus. *Mojno vas sprosit?*, Tat. T. *Sézden sorarga mömkinmé?* (Süz.) (Sizden sormak mümkün mü?/Size sorabilir miyim?).

Rus. *Mojno voyti?*, Tat. T. *Kérerge mömkinmé?* (KRTS, 69) (Girmek mümkün mü?/Girebilir miyim?).

Rus. *Mojno li poyti vmeste s vami?*, Tat. T. *Sézneñ bélen berge barrga mömkinmé?* (RTR1, 48) (Sizin ile birlikte gitmek mümkün mü?/Sizinle gidebilir miyiz?).

Rus. *Mojno li priyti k vam?*, Tat. T. *Sézge kilerge mömkinmé?* (RTR1, 43) (Size gelmek mümkün mü?/Size gelebilir miyim?).

Rus. *İzvinite, mojno s vami poznakomitsya?* Tat. T. *Gafu itégéz, Sézneñ bélen tanışırğa mömkinmé?* (Süz.) (Affedersiniz, sizin ile tanışmak mümkün mü?/Affedersiniz, sizinle tanışabilir miyiz?).

Rus. *Mojno mne posmotret etot televizor?*, Tat. T. *Miña televizornı kararga mömkinmé?* (KRTS, 47) (Bana televizyonu izlemek mümkün mü?/Televizyonu izleyebilir miyim?).

Tatar Türkçesinde yardım talebinde bulunulurken Rusça “ne” olumsuzluk ekinin etkisiyle, bu tür ifadeler olumsuz soru cümlesi şeklinde kurulur.

Rus. *Ne mogli bı vı mne pomoç?*, Tat. T. *Séz miña yerdem ite almassızmu iken?* (Süz.) (Siz bana yardım edemez misiniz acaba?/Bana yardım edebilir misiniz?).

Rus. *Ne mogli bı vı prislat mastera otremonirovat televizor?*, Tat. T. *Televizor remontlarga master cibere almassızmu iken?* (RTR1) (Televizyon tamir etmeye usta gönderemez misiniz acaba?/Televizyonu tamir etmek için usta gönderebilir misiniz?).

Rus. *Ne mogli bı vı sdelat eto segodnya?*, Tat. T. *Monı bügen ölgértmessézmé?* (TRİS, 42) (Bunu bugün yetiştiremez misiniz?/Bunu bugün yetiştirebilir misiniz?).

3. Kişi hakkında bilgileri içeren soru ve ifadeler

Kişilere yöneltilen yaş, mesleği, medeni durumu, ailesiyle ilgili sorulan sorularda ve verilen cevaplarda Rusçanın etkisi sezilmektedir.

Rus. *Skolko vam (tebe) let?*, Tat. T. *Sézge (sina) niçe yeş?* (RTR, 17) (Size/sana kaç yaş?/Kaç yaşındasın/ız?).

Rus. *Mne 25 let*, Tat. T. *Miña yégérmé biş yeş* (RTR, 17) (Bana yirmi beş yaş/Yirmi beş yaşındayım).

Rus. *Skolko let sestrenke?*, Tat. T. *Sēñélēnā niçe yeş?* (Süz.) (Kız kardeşine kaç yaş?/Kız kardeşin kaç yaşında?).

Rus. *Sestrenke 10 let*, Tat. T. *Sēñélēme un yeş* (Süz.) (Kız kardeşime on yaş/Kızkardeşim on yaşında).

Rus. *Vı zamujem?*, Tat. T. *Sez kiyewdemé?* (RTR, 18) (Siz kocada mı?/Evli misiniz?).

Rus. *Da, ya zamujem*, Tat. T. *Eyè, min kiyewde* (RTR, 18) (Evet, ben kocada/Evet, evliyim).

Rus. *Net, ya ne zamujem*, Tat. T. *Yuk, min kiyewde tügél* (RTR, 18) (Hayır, ben kocada değil/Hayır, evli değilim).

Rus. *Kem vı rabotayite?*, Tat. T. *Séz kém bulıp eşliséz?* (TRİS, 6) (Siz kim olarak çalışıyorsunuz?/Mesleğiniz nedir?).

Rus. *Ya injener*, Tat. T. *Min injener* (RTR, 27) (Ben mühendis/Mühendisim).

Rus. *Ya fizik*, Tat. T. *Min fizik* (RTR, 27) (Ben fizikçi/Fizikçiyim)

Rus. *İzvinite, vı Marat?*, Tat. T. *Gafu itégéz, sez Maratmı?* (Süz.) (Affedersiniz, siz Marat mı?/Affedersiniz, Marat siz misiniz?).

4. Telefon görüşmelerindeki kalıp ifadeler

Telefon görüşmesi yapılırken sorulan sorular ve verilen cevaplar Rusçanın Tatar Türkçesine birebir tercümesiyle meydana gelmiştir. Rusçada telefonda hitap sözlerinde şahıs zamiri yerine işaret zamiri kullanılır. Bu kalıplar Tatar Türkçesinde de aynen kullanılmaktadır.

Rus. *Alo, eto kto?*, Tat. T. *Alo, bu kém?* (Süz.) (Alo, bu kim/Alo, kimsiniz?).

Rus. *Eto, İlnur*, Tat. T. *Bu, İlnur* (Süz.) (Bu, İlnur/Ben İlnur).

Rus. *Eto Milyavşa Raşitovna?*, Tat. T. *Bu Milewşe Reşitovnamı?* (RTR, 15) (Bu, Milevşe Reşitovna mı?/Siz, Milevşe Reşitovna mısınız?).

Rus. *Net, eto ne Taziyev*, Tat. T. *Yuk, bu Taciyev tügél* (RTR, 15) (Yok, bu Taciyev değil/Yok, ben Taciyev değilim).

Rus. *Meryem, eto tı?*, Tat. T. *Meryem, bu sinmé?* (RTR, 16) (Meryem, bu sen mi?/Meryem, sen misin?).

Rus. *Marat Bulatoviç, eto vı?*, Tat. T. *Marat Bulatoviç, bu sézmé?* (RTR, 16) (Marat Bulatoviç, bu siz mi?/Marat Bulatoviç, siz misiniz?).

5. Hal hatır sorma, vedalaşma ve ileriye dönük sözleşme içeren kalıplar

Günlük ilişkilerde önemli bir yer tutan hal hatır sorma ile ilgili ifadelerde Rusçanın etkisi hissedilmektedir. Rusça ile Tatar Türkçesi ifadeler karşılaştırıldığında, bu ifadelerin Rusçadan Tatar Türkçesine kavram tercümesi olarak geçtiği görülür.

Rus. *Kak jizn?*, Tat. T. *Tormuşlar niçek?* (RTR, 7) (Hayatlar nasıl?/Durumunuz nasıl?).

Rus. *Kakiye novosti?*, Tat. T. *Nindi yañalıklar bar?* (Süz.) (Ne gibi yenilikler var?/Ne var ne yok?).

Rus. *Kak doma?*, Tat. T. *Öyde ni xel?* (Süz.) (Evde ne hal?/Evde durumlar nasıl?).

Rus. *Kak v şköle?*, Tat. T. *Mektepte niçek?* (Süz.) (Okulda nasıl?/Okulda ne var ne yok?).

Rus. *Kak pojivayite?*, Tat. T. *Niçek yeşiséz?* (TRİS, 3) (Nasıl yaşıyorsunuz?/Nasılsınız?).

Kişilerin birbirlerinden ayrılırken vedalaşmak için kullandıkları kalıp ifadelerde de Rusçanın etkisi açıkça görülür. Özellikle Rusça “do” (kadar) edatı bu tür ifadelerde zaman bakımından bir sınırlama belirtir ve bu edat Tatar Türkçesinde kader (kadar) ve xetle (kadar) edatıyla veya yönelme ekiyle karşılanarak aynı şekilde bir sınırlama yapar.

Rus. *Ostavaysya do zavtra*, Tat. T. *İRtegege xetle kal* (RTR, 276) (Yarına kadar kal/Yarına kadar hoşça kal).

Rus. *Do skoroy vstreçil*, Tat. T. *Tizden oçraşkanga kader!* (RTR1, 39) (Tezden görüşünceye kadar!/Kısa zamanda görüşmek ümidiyle!).

Rus. *Do vstreçil! Do svidaniya*, Tat. T. *Oçraşkanga kader! Sav bulıgız* (RTR, 6) (Görüşünceye kadar! Hoşça kalınız!/Görüşmek üzere! Hoşça kalınız!).

Rus. *Şçastlivogo puti!*, Tat. T. *Xeyêrlê yul!* (RTR, 178) (Hayırlı yol!/İyi yolculuklar!).

6. Kişilere yönelik hitap ifadeleri

Türkçede yaşça büyük veya statüce farklı kişilere yapılan hitaplar unvan grubu şeklinde kurulur. Hitap ifadelerinde bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık ismi kullanılır: ¹⁵ Mehmet Bey, Ayşe hanım, Ali amca... gibi. Rusçada Türkçenin söz dizimine aykırı olarak kullanılan, önce unvanın ardından da ismin geldiği unvan grupları kavram tercümesi olarak Tatar Türkçesinde görülmektedir.

Rus. *Tovarişç Bariyev!*, Tat. T. *İpteş Bariyev!* (RTR, 4) (Arkadaş Bariyev!).

¹⁵ Leylâ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yay., Ankara 2004, s. 68.

Rus. *Tovarişç Axatov!*, Tat. T. *İpteş Exetov!* (KRTS, 68) (Arkadaş Exetov!).

Rus. *Zdravstvuyte, tovarişç Karimov!*, Tat. T. *İsenméséz, ipteş Kerimov!* (RTR, 13) (Merhaba, Arkadaş Kerimov!).

7. Fiyat sorulurken kullanılan kalıplar

Alışverişte veya herhangi bir şeyin fiyatını sorarken kullanılan ifadelerde de Rusçanın tesiri görülmektedir.

Rus. *Skolko stoit?*, Tat. T. *Küpmé tora?* (Süz.) (Çok mu duruyor?/Ne kadar?).

Rus. *Skolko eto stoit?*, Tat. T., *Bu küpmé tora?* (RTR, 132) (Bu çok mu duruyor?/Bu ne kadar?).

Rus. *Skolko stoit eta kniga?*, Tat. T. *Bu kitap küpmé tora?* (RTR, 139) (Bu kitap çok mu duruyor?/Bu kitabın fiyatı ne kadar?).

Rus. *Skolko stoit kilogramm baranini?*, Tat. T. *Bér kilogramm sark ité küpmé tora?* (Süz.) (Bir kilogram koyun eti çok mu duruyor?/Koyun etinin kilosu ne kadar?).

Rus. *Kilogramm baranini stoit 51 rubl*, Tat. T. *Bér kilogramm sark ité illé bér sum tora* (Süz.) (Bir kilogram koyun eti 51 ruble duruyor/Koyun etinin kilosu 51 ruble).

Rus. *Skolko stoyet eti tabletki?*, Tat. T. *Bu tabletkalar küpmé tora?* (RTR, 67) (Bu tabletler çok mu duruyor?/Bu tabletler ne kadar?).

Rus. *Skolko s menya?*, Tat. T. *Min küpmé tiyêş?* (TRİS, 37) (Ben çok mu gerek?/Ne kadar ödemem gerekiyor?).

8. Zaman ve mesafe kavramına bağlı olarak kullanılan soru-cevap kalıpları

Tatar Türkçesinde zaman kavramı bildiren ifadeler için kullanılan kalıplar, Rusçadan kavram tercüme yoluyla oluşmuştur.

Rus. *Vı nadolgo*, Tat. T. *Sez ozakkamı?* (Süz.) (Siz uzun süreliğine mi?/Uzun mu kalacaksınız?).

Rus. *Nadolgo li vı priexali?*, Tat. T. *Séz ozakka kildégézmé?* (RTR1, 32) (Siz uzun süreliğine mi geldiniz?/Uzun mu kalacaksınız?).

Rus. *Na nedelyu*, Tat. T. *Bér atrnaga* (Süz.) (Bir haftaya/Bir hafta kalacağım).

Rus. *Vı davno zdes?*, Tat. T. *Séz monda küptenmé?* (RTR, 14) (Siz burada çoktan mı?/Ne kadar süredir buradasınız?).

Yer ve mesafe için kullanılan soru ifadelerinde Rusça “do” (kadar) sınırlama edatı, Tatar Türkçesine “kader”, “xetlé” (kadar) edatlarıyla veya yönelme ekiyle çevrilerek kullanılır ve böylece bu tür ifadelerde Rusçanın tesiri görülür.

Rus. *Skolko metrov do pamyatnika?*, Tat. T. *Heykelge kader niçe metr?* (RTR, 74) (Heykel'e kadar kaç metre?/Heykel buradan ne kadar uzakta?).

Rus. *Daleko li do Moskvi?*, Tat. T. *Meskewge xetle yırakmı elé?* (RTR, 178) (Moskova'ya kadar uzak mı acaba?/Moskova buradan ne kadar uzaklıkta?).

Rus. *Skolko kilometrov do Nijnekamska?*, Tat. T. *Tüben Kamaga xetle niçe kilometr?* (RTR, 180) (Aşağı Kama'ya kadar kaç kilometre?/Aşağı Kama kaç kilometre?).

Rus. *Skolko stoit bilet do Ufi?*, Tat. T. *Ufega xetle bilet küpmé tora?* (RTR, 179) (Ufa'ya kadar bilet çok mu duruyor?/Ufa'ya bilet ne kadar?).

Rus. *Daleko li do aeroporta?*, Tat. T. *Aeroportka yırakmı?* (RTR, 178) (Havaalanına uzak mı?/Havaalanı uzak mı?).

9. Uyarı/ikaz bildiren ifadeler

Herhangi bir durumun engellenmesine veya yapılmamasına yönelik olarak kullanılan ikaz ifadeleri, Rusça yapının birebir Tatar Türkçesine çevirisiyle gerçekleşir.

Rus. *Vıdaça bagaja*, Tat. T. *Bagajlarnı térkew* (TRİS, 59) (Bagajları kaydetmek/Bagajlarınızı kaydettiriniz).

Rus. *Ne sorit*, Tat. T. *Çüplemeske* (TRİS, 60) (Çöp atmamak/Çöp atmayınız).

Rus. *Ne trogat*, Tat. T. *Totınmaska* (TRİS, 60) (Tutunmamak/Tutunmayınız).

Rus. *Ne prislonyatsya*, Tat. T. *Söyelmeske* (Süz.) (Yaslanmamak/Yaslanmayınız).

Rus. *Po trave ne xodit*, Tat. T. *Ülenner östénnen yörmeske* (TRİS, 62) (Çimenler üstünden yürümek/Çimenlere basmayınız).

10. Saat ifadeleri

Tatar Türkçesinde saatin kaç olduğunu soran ve bildiren ifadelerin Rusça yapının çevirisi yoluyla oluştuğu görülmektedir.

Rus. *Kotorıy ças?*, Tat. T. *Vakit küpmé?* (Süz.) (Vakit çok mu?/Saat kaç?).

Rus. *20 çasov 40 minut*, Tat. T. *Yégèrmé segat kırk minut* (RTR, 78) (Yirmi saat kırk dakika/Saat yirmi kırk-Saat sekizi yirmi geçiyor).

Rus. *Bez desyati (minut) odinnadtsat*, Tat. T. *Unbér tulırga un minut* (RTR, 78) (On birin dolmasına on dakika/On bire on var).

Rus. *Pyat minut desyatogo*, Tat. T. *Ununçı biş minut* (RTR1, 46) (Onuncu beş dakika/Dokuzu beş geçiyor).

Rus. *Bez semnadtsati tri*, Tat. T. *Uncidé minuttan öç tula* (RTR1, 46) (On yedi dakikadan üç doluyor/Üç on yedi dakika var).

Yukarıda çeşitli başlıklar altında verdiğimiz kalıp ifadelerin yanı sıra, aşağıdaki kimi durumlarda kullanılan örnekler de günlük hayatta devamlı karşılaşılan ve Rusçadan kavram tercümesiyle Tatar Türkçesine çevrilen ifadelerdir.

Rus. *Ya lyublyu kofe s molokom*, Tat. T. *Min kehwené sôt bélen yaratam* (Süz.) (Ben kahveyi süt ile severim/Ben kahveyi sütlü severim).

Rus. *Poezjayte po etoy doroge pryamo*, Tat. T. *Şuşı yul bélen turıga barıız* (RTR, 181) (Şu yol ile doğru gidiniz/Şu yoldan doğruca gidiniz).

Rus. *Organizuyutsya li ekskursii po gorodu?*, Tat. T. *Şehir buyınça ekskursiyalar oyıştırılma?* (Süz.) (Şehir boyunca geziler düzenleniyor mu?, Şehir gezileri düzenleniyor mu?).

Rus. *Dayte lekarstva po etomu retseptu*, Tat. T. *Bu retsept buyınça daru birégéz* (RTR, 67) (Bu reçete boyunca bana ilaç veriniz/Bana bu reçetedeki ilaçları veriniz).

Rus. *Vı pervıy raz v Kazanı?*, Tat. T. *Séz Kazan'da bérênçe tapkırmı?* (RTR, 13) (Siz Kazan'da birinci kez mi?/Kazan'a ilk gelişiniz mi?).

Rus. *Oçen bolşoye spasibo*, Tat. T. *Bik zur rexmet* (RTR, 10) (Çok büyük teşekkür/Çok teşekkür ederim).

Rus. *K sojaleniıyü*, Tat. T. *Kızganıçka karşı* (RTR1, 35) (Üzüntüye karşı/Maalesef).

Türkçenin tarihi süreç içinde farklı kollara ayrılması beraberinde çeşitli değişimleri de meydana getirmiştir. Bugün iki dilli bir toplum durumunda bulunan Tatar Türklerinin konuştuğu Türkçenin, Rusçanın etkisine maruz kalması kaçınılmaz olmuştur. Rusça, Tatar Türkçesinin söz varlığının yanı sıra söz dizimini ve cümle kuruluşunu etkiler duruma gelmiştir. Böylece Tatar Türkleri, farklı kültürlerin etkisi, siyasi ve idari baskılar neticesinde günlük konuşma dilinde bile Rusça düşünme ve ifade etme durumunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan, **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, 3. C., TDK Yay., Ankara 1998
- Aksan, Doğan, **Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Bilgi Yay., Ankara 2005
- Boeschoten, Hendrik, "Hollanda Türkçesinde Ödünç Sözcükler", **Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri**, 20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa (Yay. Haz. Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Gazimağusa 2001, s. 1-7.

- Buran, Ahmet, "Yabancı Diller Karşısında Türkçe", **Türk Yurdu**, Şubat-Mart 2001, C. 21, S. 162-163, s. 79-82.
- Buran, Ahmet, Dil İlişkileri ve Kavram Tercümelere Üzerine Bir Değerlendirme, XII. Uluslar arası KIBATEK Edebiyat Şöleni (Bakü-AZERBAYCAN, 10-17 Mayıs 2006)'ne sunulan bildiri, s. 1-6.
- <http://www.suzlek.ru/pls/suzlek/phrase.show>
- Karaağaç, Günay, **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yay., Ankara 2002
- Karahan, Leylâ, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yay., Ankara 2004
- Möxemmediyev, M. G., **Kratkiy Russko-Tatarskiy Slovar dlya Rabotnikov Torgovli** (KRTS), Kazan 1995
- Safiullina, F. S., "Tatar Têlênêñ Sintaksik Tözêleşêne Başka Têllernêñ Te'sirê", **3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996**, Ankara 1999, s. 973-985
- Safiullina, F. S. -K. R. Galiullin, **Russko-Tatarskiy Razgovornik** (RTR), Kazan 1986
- Saitov, Z. Z., **Russko-Tatarskiy Razgovornik** (RTR1), Kazan 1983
- Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, TDK Yay., Ankara 2005
- Veliexmetov, X. X. -R. X. Veliexmetov, **Tatarça-Rusça-İngilizçe Sözlük** (TRİS), Çallı 1992
- Yusupov, Ruzel, **İkêtelêlêk Hem Söylem Kulturası**, Kazan 2003